

Paradoxen in monastieke soberheid

Vorige jaar stelde de bekende Duitse abt Athanasius Polag voor om als thema voor een collectieve kloosterretraite te kiezen: ‘de verburgerlijking van het klooster’. Zijn collega-abten en monniken waren niet zo enthousiast over dit voorstel. Ze erkenden dat het kloosterleven erg verburgerlijkt was: overal hadden ze centrale verwarming, comfort en een huishouden dat in bijna niets te wensen overliet. Poetsvrouwen zorgden voor een blinkend schoon klooster, keukenpersoneel zette elke dag weer een heerlijke maaltijd klaar en monniken konden zo niet alleen recht doen aan hun getijdengebed en pastorale werk, maar ook aan hun recreatie, televisietijden en internet sessies. Maar een retraite over burgerlijkheid? Dat was een akelig woord met nare connotaties. Ze wilden wel over het onderwerp nadenken, maar dan met een andere invalshoek: ze gaven de voorkeur aan het woord ‘soberheid’. Dat was inspirerender en had spirituele diepgang. Het was een woord dat écht bij kloosters paste en bovendien politiek actueel was. Kloosters konden vanuit hun traditie van soberheid misschien iets zinvol bijdragen aan het maatschappelijke debat, dat dikwijls over de noodzaak van versobering ging. Als ergens soberheid tastbaar en voelbaar was, dan was het toch in het klooster... of leek dat maar zo?

SOBERHEID: EEN COMPLEX EN BEDRIEGLIJK WOORD

De retraite werd een succes. Wel bleek hoe bedrieglijk het begrip soberheid is en hoeveel misvattingen er ook in het klooster over bestaan. De traditie is minder eenduidig dan

men denkt. Ook abt Athanasius was tevreden, want het probleem dat hij wilde signaleren, was ruimschoots aan de orde gekomen. Het was duidelijk geworden dat het voor monniken, niet anders dan voor mensen met een huis, een baan en een gezin, moeilijk is om een beheerste omgang te hebben met hun leefomgeving. Er zijn géén pasklare antwoorden die vanuit de traditie worden aangereikt. Soberheid is moeilijk in de praktijk te brengen en daarnaast is het moeilijk om die praktijk in balans te houden, een balans die enigszins blijvend en duurzaam is. Soberheid moet telkens opnieuw nuchter gedefinieerd en realistisch benaderd worden. Het woord ‘soberheid’ is als een suikerlaagje: het ziet er glad en aantrekkelijk uit maar dekt een ingewikkelde en confronterende thematiek af.

In deze bijdrage wil ik iets van het spanningsveld in beeld brengen dat in de kloostertraditie rond het moeilijke begrip ‘soberheid’ bestaat, een woord dat misschien deel uitmaakt van het spirituele alfabet van kloosters maar zich niet gemakkelijk prijsgeeft. Ik zal daarbij vooral ingaan op teksten uit de contemplatieve kloostertraditie en de wereld van de woestijnvaders die erachter schuilgaat. Het zal geen pleidooi worden voor soberheid. De belangrijkste ervaringswijsheid die de kloostertraditie een samenleving waarin oproepen tot ‘versobering’ klinken kan bieden, is namelijk dat soberheid een bedrieglijk ideaal is... en misschien wel een illusie. Soberheid wordt in kloosters niet verstaan als een waarde op zich, maar als ruimte die men hanteert om waarden die er écht toe doen, zoals gastvrijheid, barmhartigheid, broederliefde en toewijding aan God, te laten opbloeien.

DE WELDADIGHEID VAN DE KLOOSTERLIJKE SOBERHEID

Het woord ‘soberheid’ hoort bij kloosters, dat zullen velen herkennen. Een van de redenen waarom ik zelf graag in een klooster verblijf, is de prettige vorm van soberheid die

ik er tegenkom. De gastenkamer waarin ik logeer is eenvoudig maar voorzien van de essentiële dingen: een bed, een tafel, een stoel, een lamp, een kast, een boekenplank, een washoek... De minimale inrichting werkt op mij als *minimal music*: eerst word ik er onrustig van, maar geleidelijk aan kalm en ontspannen. De refter is strak en symmetrisch ingericht met lange houten tafels. Het is fijn om er even binnen te wippen en koffie te drinken. Alles in die grote stille ruimte staat op zijn plaats, niets verstoort er de orde; niets beweegt, behalve de damp boven de kom op het blanke houten tafelblad voor me. De bibliotheek van het klooster is functioneel ingericht. Er staat eigenlijk niets in dat mooi is: uitgestrekte, volgepakte, vale boekenkasten, afgewisseld met saaie en ongemakkelijke werkplekken. Maar de concentratie is er gemakkelijk te vinden. De kloostergangen zijn lang en breed en leeg, stille schakels die het bidden en werken verbinden en het klimaat van aandacht en concentratie in huis vastklinken. Heel het klooster is streng en robuust van bouw, met dikke muren van grove bakstenen, donkere plavuizen, stevige houten lijsten en strakke venstervlakken. Ik onderga die solide, sobere en onopgesmukte bouwstijl als weldadig omdat hij dingen terugbrengt tot de essentie; het helpt om het essentiële onder ogen te zien. Vragen die in de sobere omgeving van het klooster als vanzelf worden opgeroepen, zijn: wat is de juiste maat van de dingen? Wat heb je nodig? Wat is te veel, wat te weinig, wat overbodig?

HOE GELOOFWAARDIG IS DE SOBERHEID VAN HET KLOOSTER?

Je hoeft echter niet lang in een klooster te verblijven om te doorzien dat die monastieke soberheid behoorlijk geraffineerd is en niet het resultaat van zomaar een keus voor goedkoop of eenvoudig. De sobere stijl van een klooster wordt mogelijk gemaakt doordat eerst het nodige is geïnvesteerd, bijvoorbeeld in het meubilair. Aan soberheid

hangt een zeker prijskaartje. De soberheid van een klooster heeft dan ook altijd iets dubbels. Op het eerste gezicht lijkt weinig belang uit te gaan naar de materiële dingen, bij nadere beschouwing is het een dimensie waaraan hard is gewerkt en waaraan veel aandacht is besteed. Op het eerste gezicht veroorloven monniken zich weinig, bij nadere beschouwing kunnen ze zich vaak heel véél veroorloven.

Monniken hebben nauwelijks iets om voor zichzelf te besteden, maar samen met de anderen van hun gemeenschap bezitten ze een fortuin. Ze zijn streng voor zichzelf en gunnen zich misschien weinig luxe, maar weten ook zeker dat ze niets tekort zullen komen. Ze leven in armoede vanwege een gelofte, maar misschien ook vanwege een kostbare erfenis. Het kost immers kapitalen om de monumentale gebouwen van vroeger te onderhouden en een beetje warm en leefbaar te houden. Ze leven onthecht van wereldse zaken maar ondertussen leven ze wel op stand in een enorm huis, omgeven door een grote tuin, niet zelden ondersteund door enig personeel en met voorzieningen die het nodige kosten, zoals een mooie kapel, een uitgebreide bibliotheek, een goed geoutilleerd bedrijfsatelier en een ruim gastenhuis. Ze kunnen nog zo sober leven, de randvoorwaarden van hun leven zijn verre van sober. Kijk maar naar de vierkante meters per persoon, de boekhouding en de energierekening.

Deze omstandigheden maken het moeilijk om kloosterlijke soberheid precies te typeren en makkelijk om er de draak mee te steken. Ik sprak met een monnik die naar de eerder genoemde retraite over soberheid was geweest. Hij was onthutst door de grote verschillen in levensstijl die hij er had gezien. Er kwamen abten op sandalen aanlopen met een koffertje in de hand, terwijl anderen zich lieten brengen in een auto met chauffeur. Sommigen hadden één pij aan, anderen hadden nog verschillende pijen achter de hand en een maatkostuum. Sommigen maakten aantekeningen met een potloodje in een klein schriftje, anderen hadden leren aktetassen, dure computers en de nieuwste

modellen telefoons bij zich; ze communiceerden met hun achterban via facebook en twitter. Sommigen namen aan de bijeenkomst deel met alleen hun eigen kleine klooster-tje in het achterhoofd, anderen hadden een agenda vol interessante projecten en stichtingen. Maakte de enorme diversiteit van de deelnemers een bespreking van het thema soberheid niet lastig, om niet te zeggen ongeloofwaardig? Was er wel een benedictijnse soberheid die hen verbond? Hoe konden deze monniken samen, met hun verschillende achtergronden als boer of onderwijzer, bedrijfsleider of grootgrondbezitter, diaken of bisschop, zinvol van gedachten wisselen over een thema als de omgang met het materiële?

WOORDEN RONDONDO SOBERHEID

De soberheid van het klooster is een schimmig begrip. Het woord ‘soberheid’ of een term die daarop lijkt, komt in de Regel van Benedictus eigenlijk niet voor. Er zijn voor zover mij bekend ook nauwelijks spreuken van woestijnvaders of mooie kloosteranekdotes over de soberheid. Het bekende *Dictionnaire de Spiritualité* bevat geen lemma over soberheid.¹ De conclusie is onontkoombaar: de moderne mens heeft misschien bepaalde voorstellingen bij soberheid, in de kloostertraditie is soberheid geen kernwaarde. Als kloosters al een cultuur van de soberheid hebben, dan is dat het resultaat van een aantal *andere* keuzes en attitudes, zoals (in willekeurige volgorde):

leven in gemeenschap
het nastreven van eenvoud
het solidair leven met de armen
het delen van álle bezit met anderen
het structureel inpassen van bepaalde vormen van ascese
(bijvoorbeeld vasten)
het niet hechten aan materiële rijkdom
prioriteit toekennen aan het spirituele

geen consideratie hebben voor de grillen van het ik
het terugdringen van onnodige behoeften
gedisciplineerd en regelmatig leven
een perspectief van duurzaamheid en stabiliteit hanteren
aandacht en respect hebben voor mensen en de leef-
omgeving
in staat zijn tot kritische reflectie op de eigen leefwijze
bereid zijn om te blijven leren en oefenen

Bepaalde waarden waaraan in het klooster veel betekenis wordt toegekend, om niet te zeggen dat ze erin centraal staan, hebben dus wel iets met soberheid van doen: ze resulteren in soberheid. Maar soberheid is een nevenproduct. Het psalmvers 'beter de soberheid van een rechtvaardige dan de grote rijkdommen van de zondaars' (Ps. 37, 16) illustreert dit secundaire karakter van de soberheid.

Het woordveld rondom soberheid kan in verschillende cirkels worden uitgetekend die het veelkleurige begrip reëel geven. Er is de kleur van gericht zijn op het essentiële (toewijding aan God, eenvoud, prioriteit van geestelijke waarden), de kleur van een leven in gemeenschap (alles delen, solidair zijn), de kleur van de openheid (aandacht, respect, waakzaamheid, voorzichtigheid), de kleur van een uitgebalanceerd leven (gematigdheid, evenwichtigheid, onzelfzuchtigheid), de kleur van de oefening en beheersing (loslaten, onthechting, ascese, versterving) en de kleur van de duurzaamheid (stabiliteit, degelijkheid). Het zijn niet alleen grauwe en grijstinten die samen het resultaat van soberheid opleveren, maar ook volle en vreugdevolle kleuren. Soberheid bevindt zich ergens tussen een door God gegeven rijkdom en een door mensen beheerste eenvoud. Het is een door mensen samen gecreëerde oplossing in een omgeving waarin armoede en tekort gegeven zijn.

MATIG EN SOBER LEVEN VOLGENS DE REGEL
VAN BENEDICTUS

De leefregel die aan de Europese kloosters ten grondslag ligt, de Regel van Benedictus² (RB), geeft wel wat aanwijzingen voor een juiste houding ten opzichte van bezit, maar gebruikt daarbij de woorden ‘soberheid’ of ‘armoede’ zoals gezegd niet of nauwelijks. De armoede waarvan sprake is, *paupertas*, bevindt zich *buiten* het klooster: de monniken moeten armen correct ontvangen en laten delen in hun rijkdom, kinderen uit arme families moeten evenzeer toegang hebben tot het kloosterleven als kinderen van welgestelden. Mocht het klooster zelf arm zijn – dit is géén doel en is meestal ook niet het geval –, dan zullen de monniken dit zonder mopperen moeten aanvaarden en de consequenties onder ogen zien. Ze zullen dan harder moeten werken en met minder gerechten op tafel genoeg moeten nemen, maar zijn daarom niet minder in staat om het monastieke ideaal waardig na te leven. Het lijkt voor de schrijver van de kloosterregel een gegeven dat er rijkere en armere kloosters bestaan. Beide soorten kloosters hebben hun eigen mogelijkheden en hun eigen problemen. Armoede wordt niet nagestreefd maar ze wordt bestreden en onder controle gebracht.

Het begrip dat in de kloosterregel het dichtst in de buurt komt van soberheid, is *matigheid*. Matigheid is een belangrijke eigenschap van monniken en in het bijzonder van hun leidinggevenden. Dat blijkt bijvoorbeeld als het functieprofiel ter sprake komt van de abt en de kellenaar, de monnik die verantwoordelijk is voor het beheer van het kloosterbezit. Deze personen moeten *sobrius* zijn, een woord dat we kunnen vertalen als nuchter, matig, ingetogen. Het verband waarin deze eigenschap wordt genoemd, is veelzeggend genoeg een opsomming. Matigheid is geen deugd die op zichzelf staat maar een eigenschap die samenhangt met andere eigenschappen. De abt ‘moet goed thuis zijn in de Schrift en daaruit zowel traditionele als

nieuwe inzichten kunnen putten, hij moet zuiver, *matig* en barmhartig zijn'.³ De matigheid van de abt is als het ware ingebed tussen diverse andere spirituele verworvenheden. Ze heeft geen betekenis als ze geen theologische grond heeft en niet samengaat met zuiverheid en barmhartigheid. De kellenaar is 'ervaren, met een bezonnen leefwijze, *matig*, geen grote eter, niet hoogdravend, niet opgewonden, niet grof, niet traag en géén verspiller'.⁴ De matigheid tekent dus héél zijn persoonlijkheid, niet alleen op het materiële vlak, maar ook in het geestelijke, fysieke, emotionele en sociale domein. Matigheid is een eigenschap die alleen geloofwaardig is als ze zich op alle terreinen manifesteert: als er in één bepaald opzicht afbreuk aan wordt gedaan, brengt dit ook op andere fronten de matigheid in gevaar. Misschien dat we daarom het ideaal van de matigheid van de monnik ook wel eigentijds kunnen vertalen met evenwichtigheid en bezonnenheid.

Geen matigheid zonder maat. Er is een maat voor alle dingen, dat is een ander element dat in de kloosterregel vaak terugkeert (wel vijftien keer komt het woord *mensura* in de regel voor). De monnikenvader hecht bijvoorbeeld veel belang aan de juiste maat voor het eten: niet te veel en niet te weinig, met voldoende keus en variatie.⁵ Zo is er – uiteraard – ook een juiste maat voor de wijn op tafel.⁶ Welke maat dat precies is, is op grond van de regel eigenlijk niet uit te maken, het is de taak van de abt om deze maat te bepalen. Op veel andere gebieden van het dagelijks leven gaat het in de regel om het vasthouden aan de juiste maat: ten aanzien van het werk, de slaap, het bidden van de psalmen, het vasten, het straffen van monniken die een overtreding begaan... Dat voortdurend hameren op de juiste maat moeten we echter niet alleen zien als een poging om een streng ascetisch klimaat te scheppen, ook het omgekeerde is van toepassing. De regelschrijver wil ervoor zorgen dat monniken en hun leidinggevenden niet overdrijven en ervoor waken dat iemand tekort wordt gedaan of zichzelf tekortdoet. Zo wordt de kloostermaat eerder in-

gegeven door voorzichtigheid dan door strengheid, eerder door mildheid dan door hardheid.

De maat is echter niet ruim. Benedictus volgt in zijn regel de Griekse kloostervader Basilius die streng zegt: 'De juiste maat in het hanteren van de dingen wordt ingegeven door wat strikt noodzakelijk is: voorbijgaan aan die behoefte is een teken van hebzucht, begeerte of ijdelheid.'⁷ De aandacht voor het 'strikt noodzakelijke' en voor de daadwerkelijke behoefte vereist wel een zekere menselijkheid. Dat verklaart waarom Benedictus nergens in de regel een precieze maat vastlegt. Dit zal niet alleen van de omstandigheden afhangen en per klooster verschillen, maar ook en vooral per persoon anders liggen. De juiste maat van de dingen wordt uiteindelijk bepaald in een aandachtige, respectvolle en liefdevolle omgang tussen de monniken onderling. Zowel de sterkeren als de zwakkeren zullen zich daarbij goed moeten voelen. De Regel van Benedictus schrijft geen standaardtoepassingen voor, beoogt geen eenheidsworst en verlangt ook geen kadaverdiscipline. De kloosterregel wil geen blinde toepassing van welke maat en bepaling dan ook, maar een concrete en welwillende aandacht voor de persoonlijke behoefte van elke monnik afzonderlijk. Ze vraagt onderscheidingsvermogen en een gedifferentieerde aanpak. Het hanteren van de juiste maat wordt dus ingegeven door respect: voor de betrokken mensen en eveneens voor de dingen. Het uitgangspunt is dat niets moet worden veronachtzaamd, dat niets mag worden verspild of misbruikt en dat alles tot zijn recht moet komen. Dat zijn de piketpalen die de kloosterregel aangeeft voor een juiste omgang met de mensen en de dingen. Het zijn de grenzen waarbinnen een klimaat van soberheid tussen de kloostermuren kan gedijen.

FUNDAMENTELE KEUZES: ALLES LOSLATEN, DELEN, ALLES ONTVANGEN

Met de begrippen maat, matigheid, voorzichtigheid, soberheid, discretie en onderscheidingsvermogen (in het Latijn: *mensura, temperantia, moderatio, sobrietas, prudentia, discretio*) is de omgang van kloosterlingen met het materiële echter nog niet voldoende verklaard. Natuurlijk gaat de sobere stijl van kloosters terug op taal en gedachtegoed van de Romeinse oudheid en toont ze de onmiskenbare invloed van de stoïcijnse traditie. Maar daar worden nog andere, specifiek christelijke elementen aan toegevoegd. Er zijn twee fundamentele christelijke principes die in het monastieke leven een extreme toepassing krijgen en een spanningsveld oproepen dat de hele omgang met het materiële tekent, namelijk het idee dat een monnik niets van zichzelf heeft en zich ontdoet van alle eigendom, en het idee dat een monnik alles ontvangt wat hij nodig heeft en niets tekort zal komen. Het zijn twee polen in het monastieke leven, ze tekenen zowel de meest extreme armoede van een monnik als zijn grootste rijkdom. ‘Het bezit van een klooster is van allen en van niemand’, stelt de oude en invloedrijke Regel van de Meester.⁸

Het begrip ‘soberheid’ wordt misverstaan als het niet in het licht van die twee fundamentele keuzes van het monastieke leven wordt gezien: totale onthechting en bezitloosheid als een concrete navolging van Christus en radicale bereidheid om alles te delen als concrete navolging van de eerste christelijke gemeenschappen. ‘Er was niemand die iets van zijn bezittingen zijn eigendom noemde; integendeel, zij bezaten alles gemeenschappelijk’ (Hand. 4, 32), is een tekst die heel het leven stuurt. De twee keuzes worden in de Regel van Benedictus herhaaldelijk toegelicht en concreetiseerd.⁹ Ofschoon ze in het alledaagse kloosterleven misschien niet altijd even concreet en consequent worden nagevolgd, blijven ze als basiskeuzes op de achtergrond aanwezig. ‘Ga, verkoop alles en geef het aan de ar-

men' (Mc. 10, 21) is de opdracht die de woestijnvader Antonius hoorde toen hij besloot om monnik te worden. Die opdracht voerde hij uit en *bleef* hij als monnik uitvoeren. Eenmaal maakt een monnik de keus voor totale onthechting en bezitloosheid, op het moment van zijn professie. De rest van zijn leven werkt die keus door en op sleutelmomenten kan die bereidheid nogmaals worden gevraagd, zoals op momenten van lijden, uitzending, *peregrinatio* of sterven. Eenmaal maakt de monnik de keus om niets voor zichzelf te houden en alles te ontvangen. In principe zal hij die keus elke dag opnieuw ervaren als een uitdrukking van de zorg van God, ook in en door de zorg van anderen.

De twee fundamentele keuzes vullen elkaar aan maar creëren zoals gezegd ook een spanningsveld. De omgang met het materiële wordt er niet eenvoudiger door. Een monnik die van al zijn bezit afstand heeft gedaan, kan zich afvragen: waarom blijf ik nog met zoveel materiële zorgen belast? Ofschoon hij besloten heeft om álles te delen, blijft er een praktisch probleem: hóe deel ik het dan in de praktijk, hoe voer ik mijn voornemen concreet uit? Ik aanvaard het principe dat er voor alles een juiste maat is, maar wordt die maat ook altijd gehanteerd? Hoe kan een abt precies weten wát de juiste maat is? Is er wel een juiste maat als altijd in alles wordt voorzien? Loop ik niet het risico dat ik te weinig ontvang of, wat erger is, te veel? Moet ik alles wat een abt of een kloostergemeenschap me toebedeelt, dankbaar aanvaarden? Het feit dat er geen 'normale' bezitsverhoudingen zijn, roept dus heel wat nieuwe vragen op.

In een situatie waarin er geen gewone bezitsverhoudingen meer zijn, waarin de relatie met het materiële bezit in zekere zin ontregeld of in elk geval ánders geregeld is, zijn soberheid en gematigdheid richtlijnen die in het dagelijkse leven te hulp schieten. Ze brengen een nieuwe stabiliteit en een noodzakelijke balans aan. Maar soberheid krijgt wel een andere betekenis vanuit de eerder gemaakte keuzes om je alles te ontzeggen, alles opnieuw te ontvangen uit handen van de abt en de gemeenschap en bereid te zijn al-

les met anderen te blijven delen. Soberheid lijkt op het dagelijkse kopersgeld waarin de grote gouden principes zijn omgewisseld: het is er, maar het gaat er duidelijk niet om.

SOBERHEID INGEGEVEN DOOR DE MOEIZAME RELATIE MET BEZIT

Het voorgaande beschrijft de krachtlijnen van een klimaat van soberheid in een klooster, een klimaat dat zoals gezegd niet zonder dubbelheid en paradoxen is. Ter afronding zou ik nog enkele teksten willen aanhalen uit de monastieke literatuur die we als kanttekeningen of illustraties daarbij kunnen zien. Het thema van de soberheid komt zoals gezegd weinig voor in de monastieke literatuur, die vooral bestaat uit regelteksten, spreuken van woestijnvaders, reisverhalen en levensbeschrijvingen van monniken. Daarentegen is er een overweldigende hoeveelheid verhalen over de moeizame relatie van monniken met het beetje bezit dat ze handhaven en met de materiële dimensie van hun leven in het algemeen. Misschien kunnen we de keus voor een sober leven zien als het product van die moeizame relatie. Vanuit het indringende besef van de spirituele lasten en gevaren van bezit, kunnen monniken immers de risico's maar het beste zo klein mogelijk houden.

Het uitgangspunt is niet alleen negatief. Allereerst is er het besef dat bezit om verantwoordelijk beheer vraagt en, naar de maatstaven van het evangelie, om zinvolle besteding. De rijke jongeling aan wie wordt gevraagd om alles te verkopen en de opbrengst ervan aan de armen te geven, is niet de enige persoon uit het evangelie aan wie monniken zich spiegelen. Even prominent aanwezig is het beeld van de rentmeester die rekenschap moet afleggen over het beheer van zijn goederen. 'Van iemand aan wie veel gegeven is, zal ook veel gevraagd worden; als iemand veel is toevertrouwd, zal men des te meer van hem eisen' (Lc. 12, 48). Het inzicht dat uiteindelijk over alles rekenschap zal worden gevraagd, zet een monnik aan tot zorgvuldig beheer:

het verzamelen van schatten hoort daar niet bij (vgl. Lc. 12, 21). Het voorbeeld van een diaken die zich inspant om anderen te dienen (1 Tim. 3, 13), wordt in veel kloosterregels aangehaald.¹⁰ Zelfs in een zeer sober leven blijft het erom gaan anderen te dienen en de middelen optimaal in te zetten. Alles wat niet nodig is, al is het maar één kledingstuk, kan beter ter beschikking worden gesteld van de armen, zoals een bekende vaderspreuk luidt:

Een grijsaard zei: ‘laat geen overbodig kledingstuk in je kloostercel aan de muur hangen, want het wordt je ondergang. Veel anderen lijden immers onder de kou en zijn misschien wel rechtvaardiger dan jijzelf. Waarom dan bewaar jij, zondig mens, iets overbodigs?’¹¹

De negatieve visie op bezit overheerst. Voor een monnik werkt eigen bezit corrumperend. Het is een bron van onbedwingbare en onhanteerbare begeerten. Een klein vonkje hebzucht kan voldoende zijn om een vuurzee van andere, onbeheersbare begeerten te doen ontvlammen, aldus de woestijnvader Cassianus. De hebzucht kan zich vasthechten aan één klein object en als een obsessie het hele leven beheersen. Of wat misschien nog erger is: bezit kan verblinden en afleiden van de zaken waar het werkelijk om gaat... Bezit kan het egoïsme aanvuren en de toepassing van christelijke basisprincipes in de weg staan, zoals de barmhartigheid, de gastvrijheid, de broederliefde. Bezit wordt dan ook over het algemeen gezien als ballast die een monnik niet alleen zijn geestelijke vrijheid ontnemt, maar ook de kans verkleint op een succesvol realiseren van zijn levensdoel. De woestijnvader Evagrius beschrijft dat met een treffend beeld:

Een monnik zonder bezit is als een reiziger die goed voor een reis is uitgerust ... maar een monnik met veel bezit wordt door zorgen weerhouden... Een monnik zonder bezit is als een atleet die wegrent en niet aan zijn flanken kan worden vastgegrepen...¹²

De visie op bezit is zo negatief, dat het antwoord niet eens meer kán liggen in soberheid als hoogste doel. Want wanneer is soberheid sober genoeg? Is de definitie van het ‘strikt noodzakelijke’ in de praktijk wel hanteerbaar? Er zijn verschillende verhalen die aangeven dat er in elk geval geen tussenvormen bestaan. Ofwel men is monnik en bezitloos, ofwel men leeft in de wereld en aanvaardt dat men eigendom heeft. Het vasthouden aan ook maar het kleinste beetje bezit is vol risico’s, zoals deze spreuk van Antonius illustreert:

Over de woestijnvader Antonius vertelde men het volgende verhaal: Een monnik die van de wereld afstand had genomen en al zijn bezittingen aan de armen had gegeven, maar iets apart gehouden had voor zichzelf, bezocht abba Antonius. Toen de oude man dit had gehoord, zei hij hem: ‘Als je monnik wilt worden, moet je naar het dorp gaan, vlees kopen en dat op je naakte vlees binden en vervolgens hier komen.’ De monnik deed dat, maar honden en vogels zaten hem boven op de huid. Toen hij bij de oude man was teruggekomen, vroeg deze of hij zijn opdracht had uitgevoerd: de monnik liet zijn lichaam vol beten en wonden zien. Antonius zei hem toen: ‘Mensen die de wereld achter zich laten maar toch iets van hun rijkdom voor zichzelf willen houden, worden op dezelfde manier door de demonen toegetakeld.’¹³

Op het eerste gezicht stemt dit verhaal weinig optimistisch: hoe sober moet een monnik dan wel leven als demonen zich ook in de kleinste bezittingen vastbijten? Maar wie het verhaal precies leest, vindt ook een antwoord op die vraag. Niet het kleine beetje bezit breekt deze monnik op maar het feit dat hij het bezit voor zichzelf wil houden. Het gaat hier niet primair om de vraag hoe sober monniken moeten leven, maar om de vraag of ze al hun bezittingen kunnen delen.

Hoever brengt soberheid een monnik? Voor een antwoord kunnen we een verhaal aanhalen dat in de woestijn vaak werd doorverteld:

Een man vroeg een vriend: 'Kom met me mee, ik verlang ernaar om de koning te zien.' Die vriend zei echter: 'Ik loop de helft van de weg met je op.' Toen vroeg de man een andere vriend: 'Kom, breng me bij de koning.' Maar deze antwoordde: 'Ik breng je tot zijn paleis.' Tenslotte zei hij tegen een derde: 'Kom toch met me mee naar de koning.' Die antwoordde: 'Ik kom mee, breng je bij het paleis, blijf daar, dien je aan en zorg dat je binnen kunt gaan.' ... De eerste vriend is de ascese, die helpt je op weg. De tweede is de zuiverheid, die brengt je tot aan de hemel. De derde is de barmhartigheid, die brengt je gegarandeerd bij de koning, God.¹⁴

De plaats van soberheid is in de buurt van de ascese en zuiverheid van dit verhaal: ze helpt een monnik op weg. Maar de vervulling van zijn leven ligt voor een monnik in iets anders: de barmhartige liefde.

NOTEN

- 1 Het dichtst in de buurt komen de lemma's door Aimé Solignac, *Pauvreté*, DS XII (1984) pp. 634-647, maar ook André Cabassut, *Discretion* DS III, (1957) pp. 1311-1330 en Ysabel de Andia & Vincent Desprez, *Simplicité* DS XIV (1989), p. 892-910. Verschillende teksten in Luc Devisscher en Dirk Hanssens (red.), *Eenvoud is goud. Wijsheid rondom bijbel en abdij*. KBS/De Kovel 2010, raken aan het thema van de soberheid in de monastieke traditie.
- 2 Er zijn verschillende goede Nederlandse vertalingen van de Regel van Benedictus (RB). De vertaling van Frans Vromen, *Sint Benedictus' Regel voor Monniken* (Slangen-burg 1983, Sint Willibrordsabdij), blijft fris en adequaat.

Een van de degelijkste edities met uitleg en een uitstekend trefwoordenregister is die van Georg Holzherr, *Die Benediktsregel. Eine Anleitung zu christlichem Leben. Der vollständige Text der Regel übersetzt und erklärt von Georg Holzherr, em. Abt von Einsiedeln*. Freiburg (CH): Paulus-verlag 2005. In het vervolg haal ik regelpassages aan in een eigen vertaling.

3 RB 64,9.

4 RB 31,1.

5 RB 39.

6 RB 40.

7 Basilius, *Kleine Regels*, 70. De Regels van de Griekse monnik Basilius zijn een belangrijke bron van de Regel van Benedictus. Er is recent een Nederlandse vertaling verschenen van E.W. Tiemersma, met de titel *De Kortere Regel van Basilius* (Leeuwarden: Discovery Books 2008). Een toonaangevende editie is die van Lisa Cremaschi van de communitieit van Bose in Italië, Basilio di Cesarea, *Le Regole*. Bose Magnano: Qiqajon 1993.

8 RM 16,61. De Regel van de Meester is een oude Italiaanse kloosterregel die als basis heeft gediend voor de Regel van Benedictus. De standaardeditie is een Franse, verzorgd door Adalbert de Vogüé, *La Règle du Maître*, 3 delen. Parijs: Editions du Cerf 1964-65. *Sources Chrétiennes*, pp. 105-107.

9 Onder andere RB 33, 54, 55,17-18, 58,24.

10 Bijvoorbeeld RB 31,8.

11 N 592-3. Er zijn verschillende delen met uitspraken van de woestijnvaders verschenen in een Nederlandse vertaling door Christoffor Wagenaar, *Vaderspreuken*, Monastieke Cahiers 10-14. Bonheiden: Abdij Bethlehem 1971 (eerste druk). De serie anonieme spreuken wordt vaak aangeduid met de letter N. Rond het nummer 592 vinden we een hele serie spreuken rond het thema 'rouwmoedigheid'. De nummering van de spreuken is echter ingewikkeld en kent verschillende tradities. Een standaardeditie is de Franse uitgave, in de reeks *Sources Chrétiennes*, verzorgd door

Jean-Claude Guy. Voor het hier besproken onderwerp is de collectie spreuken rond het thema armoede relevant, in *Les Apophtegmes des Pères*, Collection Systématique I-IX (Parijs: Editions du Cerf 1993) sc 387, hoofdstuk VI, p. 314 e.v. In het vervolg geef ik eigen vertalingen. Een levendige Nederlandse inleiding in dit domein is van Pieter van der Horst, *De Woestijnvaders. Levensverhalen van kluizenaars uit het vroege Christendom*. Amsterdam: Prometheus 1998.

- 12 Geciteerd in Holzherr, *Die Benediktsregel*, p. 236. Evagrius behoort tot de radicaalste geesten.
- 13 *Vaderspreuken*, Antonius 20.
- 14 Fragment van *Vaderspreuken*, Poimen 109.